Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

fabs

Fuglebekkenslag med foreningsmeddelelser 2/2024

Udflugt til Blovstrød Bane og Blovstrød Teglværk lørdag den 25. maj

start kl. 12.30 ved Blovstrødhallen (Sortemosevej 20, Allerød -v/Kongevejen)
Pris for medlemmer kr. 50,00; andre kr. 100,00 -
indbetales på 2670 4374709599 hos Nordea eller via MobilePay nr. 98.283.
Tilmelding på hjemmesiden (www.fahs.dk) eller ved mail til post@fahs.dk

Samfundets sommerudflugt går til et sted, som måske for mange er ret ukendt. Vi havde sidste år en udflugt til det noget mere kendte Nivaa Teglværk med den store ringovn. Men der har jo været et utal af andre teglværker i Nordsjælland på grund af det gode ler.

Fra Blovstrødhallen køres først en lille tur med smalsporstoget til teglværket sammen med vores guide Finn Beyer Paulsen.

Toget fører os mod Tivolihuse til endestationen Oscar Jensens Bro, inden vi kører tilbage til Teglværket. Vi får historien om leret i Nordsjælland og får lejlighed til at se den eneste bevarede ovnbygning med fortællingen om »de brændte sten«, som munkene indførte i Middelalderen. Til sidst går vi en tur på loftet, hvor der er 602 gipsforme til figurer m.v., som har været brugt ved byggeriet af især brokvartererne i København. Til sidst køres tilbage til Blovstrødhallen. Der vil være mulighed for kaffe og kage.

fahs

Nr. 2/2024

Kulturhistorisk tidsskrift udgivet af Frederiksborg Amts historiske Samfund

FAHS

Frederiksborg Amts Historiske Samfund

Medlemsblad for Frederiksborg Amts Historiske Samfund. ISSN-nr: 0906-5644

Tilrettelæggelse:
Lars Bjørn Madsen (ansvh. redaktør)
Layout: Lars Bjørn Madsen
Trykkeri: Toptryk Grafisk ApS, Gråsten
FAHS udkommer 4 gange årligt.
Artikler sendes til redaktøren, kilama@stofanet.dk.

Bestyrelsen:
Margrethe Krogh (formand)
Henrik Bachmann (næstformand, kasserer)
Lars Bjørn Madsen (redaktør)
Lene Falster (sekretær)
Eva Tønnesen
Kjartan Langsted
Marie W. Bertelsen
Lone Hvass

Kontakt til foreningen:
post@fahs.dk
Margrethe Krogh: tlf. 3011 7232
Mail: formanden@fahs.dk
MobilePay: 98283
Kontonr: reg.nr. 2670, konto 4374709599

Vedr. medlemskab:
Se hjemmesiden eller kontakt Henrik Bachmann kasserer@fahs.dk
På www.fahs.dk finder man bl.a. opdaterede oplysninger om udflugter og foredrag. Følg også foreningens side på Facebook med nye artikler og billeder.

Forsidebilledet:

Efter landboreformerne lå enkelte landsbyers stråtækte gårde og huse stadig tæt, som her i Neder Draaby ved Jægerspris, der først blev udskiftet i 1801 som en af de sidste landsbyer i Nordsjælland. Maleri af Jens Juel 1782. Statens Museum for Kunst.

Sommerlandet Tisvilde i 1947

Navnet skaber Associationer om Sommer, Sol og Saltvand. De fleste vil mene, at det kendte Feriested saa at sige kun »lever« i Sommermaanederne, hvor Gribskovbanens hyggelige Tog hver Time lader en ny Strøm af Feriegæster vælde ud ved Godhavn og Tisvildeleje Station, mens andre naar op i Sommerparadiset pr. Bil eller Cykel. Tilflytterne dominerer totalt Billedet den Tid, Ferien staar paa. Paa Landevejen fra Tisvilde Kro, forbi Biografen, ned i Lejets Hovedgade, ved Stranden, i Plantagen, overalt de Ansigter man kan møde paa Strøget i København en munter Eftermiddagstime. Byen er flyttet paa Landet for at more sig og samle Sundhed til den mørke Vintertid. Men Tisvilde er mere end festlige Kulisser for et broget Sommerliv ved Stranden. Gaa en Dag Turen ad Kastaniealléen op forbi Sandflugt-Monumentet, op over Bakkekammen og faa Øje paa »Lundene«. Man ser ud over et stærkt kuperet Terræn, bevokset med Træer, for største Delen ret unge Træer, bag hvis tætte Løvhang der skjuler sig en ret stor Bebyggelse, som dog røbes af Røg fra Skorstenene her og der. Lad den medfødte Nysgerrighed sejre over Dovenskaben og tag Turen ned ad de mange Smaaveje, som tilsyneladende fører ind i et uvejsomt Vildnis, hvorfra ingen levende Sjæl kommer ud igen. Det lønner sig.
Det er, som om Træernes Grønne lukker alting ude. Man staar i en ny Verden uden Lyd. Vejene - eller burde man kalde dem Stier - snor sig ud og ind, op og ned mellem tætte Buskadser, grønne Lunde med Birk, Gran og Fyr. Af og til er der en lille Grønning, hvor Lyngen slaas med Græs og Urter om Retten til at være der. Og se Husene. De er ikke helt almindelige. Gamle Gaarde bygget om, ofte paa den mærkeligste Maade med sære, snirklede Udbygninger, eller smukke, moderne Huse af forskellige Bygningsmaterialer, der kombineres sammen, saa Huset gaar smukt ind i Landskabsbilledet, Men det er heller ikke almindelige Mennesker, som bor her, En Række af vore mest kendte Kunstnere: Malere, Billedhuggere og Forfattere har slaaet sig ned herude. Nogle for hele Aaret, andre kun for Sommeren. De lever i en sluttet Kreds, hvori det er vanskeligt at faa Indpas. Men de søger ogsaa den Fred og Arbejdsro, som er vanskelig at faa i vor Tid.

Fra artiklen Det lille Parnas i Tibirke Lunde. Af Sv. Aa. Larsen i Folk og Minder 1947.

Den optiske telegraf

Øresundstelegrafen

af Eva Tønnesen

Man har altid haft behov for at kunne kommunikere over lange afstande. Tilbage i vikingetiden var det af stor betydning, hvis man i krigstider kunne advare om fjendens indtrængning i god tid for det tog tid at mobilisere. Derfor havde man et system af bavne, det vil sige brændestabler udlagt på højdepunkter i terrænet, så de kunne ses viden om. Når fjenden så var på vej, blev bavnene tændt som signal til at forsvare sig. Ole Crumlin-Pedersen har beskrevet et sådant system i Roskilde Fjord bl.a. ved hjælp af stednavnestoffet.

En anden og mere langsommelig form for kommunikation, men til gengæld mere detaljeret, var brug af en stafet, en rytter, der i strakt galop kunne tilbagelægge mange mil og bringe bud direkte til de militærfolk, der skulle forsvare riget. Evt. kunne han medbringe en budstikke, en kort stav af træ eller metal som legitimation ved overbringelse af en mundtlig - med tiden også skriftlig - besked.

Men begge disse meddelelsesformer led af det problem, at de enten var upræcise eller langsommelige. Men i 1794 havde franskmændene konstrueret en optisk telegraf, der strakte sig fra Paris til Lille. Telegrafen fik en vis betydning for de franske revolutionskrige, da man hurtigt kunne kommunikere mellem den nordlige front i Nederlandene og hovedstaden Paris. Det vakte stor interesse i militære kredse overalt i Europa. Ved århundredskiftet var krigstruslen under Napoleonskrigene ved at nå Danmark. Derfor foreslog kommandørkaptajn Lorents Henrik Fisker Marinens Signalkommission, som han var medlem af, at udvikle en dansk optisk telegraf. I 1801 blev planerne til virkelighed under Fiskers ledelse.

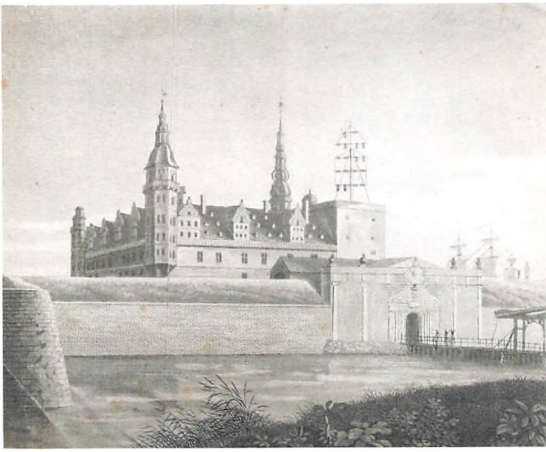

Telegraftårnet på Kronborg bærer sit navn efter den optiske telegraf, der blev rejst på tårnet i 1801. Tegning af S.H. Petersen.

Hver telegraf bestod af en ca. 25 meter høj mast, der var forsynet med fire lange ræer og kort ditto. På hver af de lange ræer sad der 4 trærammer overtrukket med sejldug, på den korte to tilsvarende, altså 18 i alt. Ved hjælp af et snoretræk kunne klapperne stilles i vandret eller lodret stilling. Hver af klapperne var tillagt en fast talværdi. Ved at lægge talværdien af de lodrette klapper sammen, kunne man omsætte summen af talværdierne til et ord eller en sætning. Det krævede naturligvis, at man var i besiddelse af en signalordbog eller kodebog, der kunne oversætte talværdierne til ord. Det lyder måske ret primitivt, men faktisk kunne man udtrykke alle talværdier mellem 1 og 42.221. Endelig skulle man også have en, gerne flere gode kikkerter på de enkelte stationer, så man kunne se næste mast. Den første mast blev rejst på batteriet Quintus

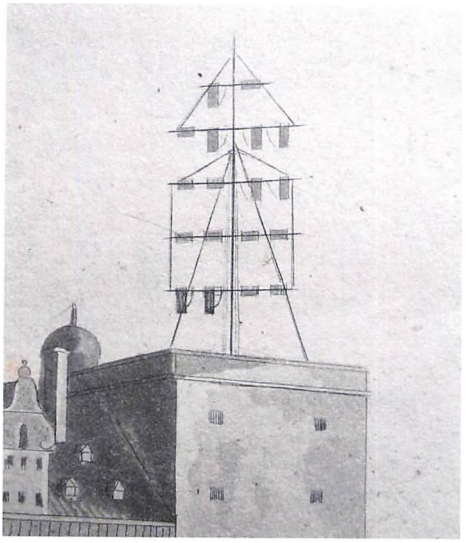

Telegrafen på Kronborgs store tårn. Detailbillede af stikket side 3.
Herunder en tegning, der viser telegrafen med klapperne.

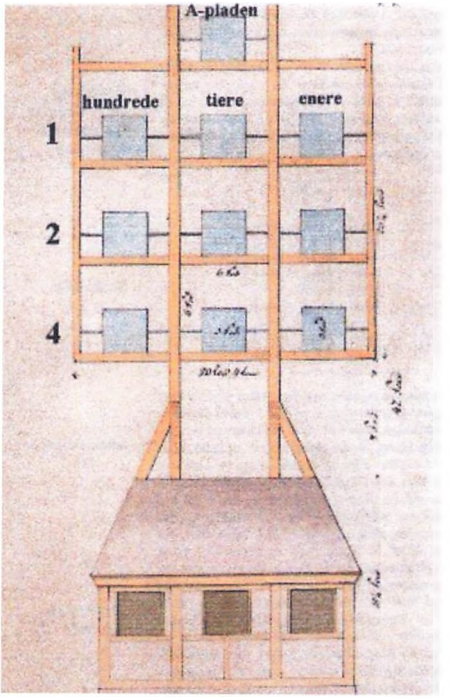

ved Holmen i København i slutningen af år 1800, for at man kunne indhøste de nødvendige erfaringer med at tolke signalerne. Under de to englandskrige i 1801 og 1814 kom der gang i opstillingen af telegrafmaster. I 1801 oprettedes to linjer, begge med udgangspunkt i København: Landtelegrafen, der gik fra Valby Bakke over Sjælland, Storebælt og Fyn via Als til Slesvig med endestation i Gottorp, og Kysttelegrafen, der gik langs Sjællands nord- og østkyst, fra Spodsbjerg over Kronborg til Holmen i København. Linjen fortsatte sydpå over Køge og Faxe til Sneglehøj på Møns Klint. I alt var der 24 stationer, 12 på hver side af København. De tolv master nord for København blev kaldt for Øresundstelegrafen. De var opstillet på følgende lokaliteter: Batteriet Quintus på Holmen, Fortunen, Høje Sandbjerg, Sletten, Nivå, Hestens Bakke nær Helsingør, Kronborg, Boder Bakken ved Odinshøj i Aalsgaarde, Nakkehoved, Salgårdshøj mellem Rågeleje og Tisvildeleje, Melby Mark og Spodsbjerg. Hovedformålet med denne række telegrafmaster var at holde den enevældige konge (på papiret den sindssyge Christian VII, men i praksis tronfølgeren, den senere Frederik VI, der for længst havde taget magten) og den militære ledelse orienteret om forholdene på Nordkysten og ude i Kattegat, hvis den engelske flåde skulle dukke op..

En af stationerne på nordkysten var som nævnt Nakkehoved Telegrafstation tæt på Gilleleje. Her blev der i 1801 ansat 2 telegrafister, en såkaldt litterær telegrafbestyrer ved navn Sverdrup, der havde ansvar for at opbevare kodebogen og føre telegrafjournalen. Især var det vigtigt, at han kunne holde på en hemmelighed, for begge bøger var strengt fortrolige. Endvidere var der ansat en søkyndig telegrafbestyrer, der hed Ole Larsen. Han var ansvarlig for signalering og vedligeholdelse af telegrafen og kikkerterne. Med søkyndig mentes naturligvis, at han havde sejlet med de store sejlskibe og var vant til at håndtere sejl.

Under Napoleonskrigene var det foreløbig lykkedes Danmark at holde sig neutral og tjene tykt på at handle med de krigsførende magter som medlem af Det væbnede Neutralitetsforbund. Men det ville englænderne ikke længere finde sig i og havde derfor flere gange angrebet danske krigsskibe, der fulgte handelsskibene for at beskytte dem imod at blive plyndret. Det stod klart, at England var parat til at bruge magt for at hindre denne trafik. Derfor skulle telegrafpersonalet holde godt øje med skibstrafikken i Kattegat. Der var bare det problem på Nakkehoved, at telegrafstationen endnu ikke var klargjort, da den engelske flåde stod ind i Kattegat den 21. marts 1801. De to telegrafister var lige blevet ansat, så de fik noget af en forskrækkelse, da de opdagede englænderne i deres kikkerter. Nu fik Ole Larsen rasende travlt med at gøre telegrafmasten med klapperne færdig.

Takket være den bevarede telegrafjournal, der dækker perioden 25. marts til 1. september 1801, kan vi følge begivenhedernes gang. Ole Larsen var klar den 25. marts, og dagen efter lykkedes det at få følgende besked af sted mod Ålsgårde: "Den engelske Flåde ligger en halv Sømil nordøst til nord fra Nakkehoved, i alt 32 Skibe". Den 27. marts ankrede flåden op en mil nord for Hornbæk. Det var således optakten til "Slaget på Reden" den 2. april, de to telegrafister og folk inde på nordkysten blev vidner til. Der gik nu en udveksling af oplysninger i gang mellem telegrafstationerne. For eksempel spurgte Kronborg vestover den 27. marts kl. 13.30: "Ligger den engelske Flåde rolig på sin Rhed"? Kl. 13.49 lyder svaret fra Ålsgårde, at det gør den stadig. Det viser med al tydelighed, hvor stor en landvinding telegrafen var. Den 29. marts lettede flåden anker og fortsatte østover mod København. Men desværre fik den tidlige advisering ikke nogen indflydelse på det endelig udfald af slaget på Reden. Dertil var overmagten for stor og fristen for kort. Resultatet blev et nederlag, og Danmark måtte trække sig ud af Det væbnede Neutralitetforbund.

Det var heller ikke uden problemer at benytte den optiske telegraf. For det første kunne telegrafen ikke anvendes om natten, og for det andet krævedes der klart vejr i dagtimerne. I tåge var den intet værd. Røg fra en bys skorstene som i Helsingør kunne også sløre udsynet. Telegrafen krævede

Den engelske flåde passerer Kronborg den 30. marts 1801. Telegrafen mangler på det store tårn, men den burde være opsat på det tidspunkt. Stik af Antonio Poggioli. Museo Navale di Pegli, Genoa.

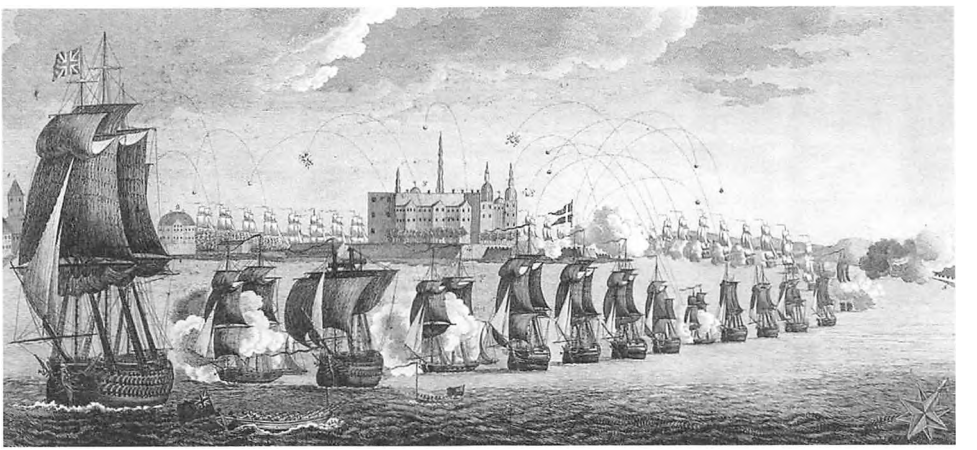

desuden, at telegrafisterne var opmærksomme og ikke sov på deres vagt. Almuen var ikke tryg ved den nye opfindelse. Telegrafisten Johannes W. Steenstrup berettede således: "Bønderne overalt, hvor jeg kom, tiltroede denne Maskine overnaturlige Kræfter". Man sagde, at det gik med lynets hast at få en besked frem, men det tog nu sin tid set med nutidige øjne. En besked fra Gottorp til København tog således omkring en ½ time at få frem, men det var jo betydeligt hurtigere end at sende en rytter af sted med en besked.

Telegrafbestyreren skulle også være standsmæssigt påklædt for at vække respekt. Derfor indførtes ved kongelig resolution af 10. juli 1801 uniformering. Den bestod af en blå trøje med messingknapper og epaulet, der indikerede, at der var tale om telegrafarbejde. Hertil Lange blå bukser, en rund sort har med en opstående fjer og en kort sabel.

Telegrafen var kun opstillet til krigsbrug. Derfor blev telegrafmasterne -undtagen masten på Kronborg - taget ned i august 1801 og opmagasineret, og mandskabet blev afskediget. Dog var enkelte så heldige at få såkaldte "vartpenge" og ret til at bære uniformen, så man hurtigt kunne genetablere telegrafen.

I august 1807 vendte englænderne tilbage, og man forsøgte i hast at få rejst telegrafmasterne, men med ringe held, bl. a. fordi englænderne gik i land ved Vedbæk og ødelagde de nærmeste master. Siden fulgte Københavns bombardement og kapitulationen den 7. september og tabet af den stolte flåde.

Øresundstelegrafen blev omsider genetableret, og fra 1808 var den i funktion i sommerhalvåret. Nakkehoved telegraf fungerede som hovedstation. Masten stor tæt på det gamle fyrtårn. Som telegrafbestyrer ansattes nordmanden Olav Sem. Han havde erfaring fra tidligere ansættelser ved stationerne i Valby og på Holmen. Han endte som politimester i Oslo, så der var åbenbart avancementsmuligheder i jobbet. I 1814 var krigen forbi og Danmark totalt ribbet for stormagtsdrømme. Derfor blev samtlige telegrafer beordret nedtaget ved kgl. resolution af 18. januar 1814, og alt materiellet blev solgt på auktion. Der var dog en enkelt undtagelse: den optiske telegraf ved Storebælt blev opretholdt. Den var trods alt også praktisk at have i fredstid.

Fra midten af 1800-tallet blev den optiske telegraf efterhånden erstattet af den mere effektive elektriske telegraf. Hermed kunne man sende beskeder 10 gange hurtigere og 30 gange billigere pr. ord.

Kilder:

Crumlin-Pedersen, Ole: Søvejen til Roskilde. 1978.

Housted, Erik: Øresundstelegrafen. Folk og Minder fra Nordsjælland. 1948. S. 46-51.

Pedersen, Sune Christian: Ord i sigte. Optisk telegrafi i Danmark 1794-1862. Skrifter fra Post og Tele Museum 3. 2019.

Fra tiden før det statsstyrede velfærdssamfund

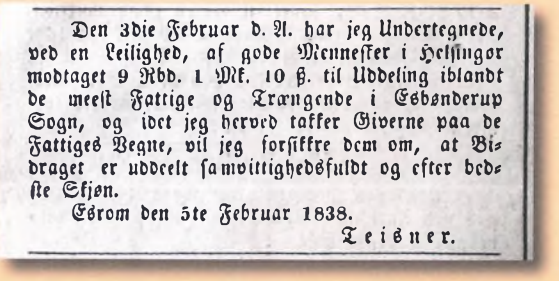

Den 3die Februar d. A. har jeg Undertegnede, ved en Leilighed, af gode Mennesker i Helsingør modtaget 9 Rbd. 1 Mk. 10 ß. til Uddeling iblandt de meest Fattige og Trængende i Esbønderup Sogn, og idet jeg herved takker Giverne paa de Fattiges Vegne, vil jeg forsikre dem om, at Bidraget er uddeelt samvittighedsfuldt og efter bedste Skjøn.

Esrom den 5te Februar 1838.

Teisner.

Et portræt af Ferdinand og Flora Kielberg

af Mikael Kielberg

Ferdinand Kielberg var søn af en murermester fra Kolding. Han blev født den 10. december 1838 og døde den 1. juni 1911. Flora (Caroline Florentine) f. Jensen blev født 26. oktober 1843 og døde 10. marts 1923.

Byggematadoren (Frederiksborg Slot i Hillerød og Tisvilde Badehotel), Ferdinand Kielberg var i en lang årrække en førende personlighed indenfor Hillerøds håndværkerstand. Han var en driftig bygherre og skabte en formue ved en omfattende byggevirksomhed, og stod bag mange imponerende bygningsværker i hele Nordsjælland. Heriblandt Kielbergs Huse på Københavnsvej (tidligere Alléen) i Hillerød, kaldet de to Palæer. Da de var nye, repræsenterede de det vildeste af, hvad der kunne præsteres af luksusbetonet privatbyggeri, og de blev betragtet som rene seværdigheder.

Det Kielbergske håndværkerdynasti

Kielberg var sammen med andre (herunder den bekendyte arkitekt Ferdinand Meldahl) ansvarlig for Frederiksborg Slots genopførelse efter branden i 1859 fra start til slut. Som hæder for denne opgave er han i dag afbildet på en gobelin under trompeterstolen i slottets riddersal.

Anders Uhrskov beskriver nærmere i »Uddrag af nye kulturbilleder 1849-1914«, at F. Kielberg sammen med sine sønner kom til at danne et helt håndværkerdynasti. Det var murermester Emil Kielberg (1872-1946) og tømmermester Christian Kielberg (1878-1960). Alle tre var riddere af dannebrogsordenen.

I årene 1914-17 byggede de to sønner »Egelund«, som arveprins Knud den 1. februar 1955 overdrog til Dansk arbejdsgiverforening, der ville benytte den smukke ejendom til konferencecenter.

1906 byggede F. Kielberg og Christian Kielberg Villingerød Kirke efter tegning af Vilh. Holck. I 1909 byggede F. Kielberg og sønnerne Frederiksborg Frimenighedskirke efter tegning af Ulrik Plesner. Nogle år senere byggede de to brødre, Emil og Christian Kielberg, Skovkirken i Høsterkøb.

F. Kielberg byggede i 1904 Gadevang Kirke, hvor sønnesønnen – Børge Kielberg – var præst og han blev senere præst i Nødebo.

Som lille kuriosum kan nævnes, at han købte Gørløse kirke i 1870'erne af staten og fik tiende. Solgte den igen for 6000 kr. i 1911.

Byggematador med social indsigt

Ferdinand Kielberg var ikke alene en driftig og initiativrig bygherre, han var også en meget gavmild person, der kærede sig om de fattige, som på mange måder på den tid levede et hårdt liv. At murermesteren lagde vægt på en social indsats i bred forstand, nævnes i Svend Nielsens »Det gamle Hillerød – Bysvendens fortællinger«, hvor det fremgår, at Ferdinand i en tale takkede en anden byggematador, Fritz Milner, fordi han i en arbejdsfattig tid havde startet et foretagende, der havde skaffet mange arbejdere brød på bordet i forbindelse med opførelse af Bankbygningen på torvet i Hillerød i 1908.

Et andet eksempel på Ferdinands sociale vinkel er, at fiskerne i Tisvilde i 1895 søgte sognerådet om økonomisk hjælp til at etablere en bølgebryder. Ferdinand tilbød at betale 500 kr. til kommunen til dette projekt, under forudsætning af, at kommunen betalte et tilsvarende beløb. Sognerådet besluttede sig for at bevillige 600 kr. Bølgebryderen blev etableret, men dog først i 1906-07.

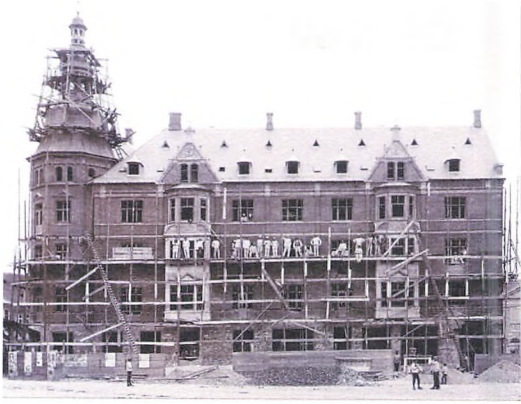

Bankbygningen på torvet i Hillerød har Kielberg bygget i 1908 efter tegning af Vilhelm Holck. Her er den fotograferet under opførelsen. Lokalhistorisk Arkiv, Hillerød Bibliotek.

Desuden var det velkendt, at Ferdinand gav den enkelte murer, der var ansat hos ham frihed til i udførelsen af arbejdet at foretage udsmykninger på eget initiativ – og det gav arbejdsglæde.

I taknemmelighed for deres Mester, gav svendene i forbindelse med Flora og Ferdinands sølvbryllup den 7. april 1890 to store messinglysestager, hvor ægteparrets navne og datoen for tidspunktet for ægteskabets indgåelse og sølvbrylluppet er indgraveret. Lysestagerne (billedet t.v.) ejes i dag af Lone Kielberg og Mikael Kielberg (søskende)

I et uddrag af en artikel af Borella-Hansen i årsskriftet Jul i Nordsjælland (1961) fremgår det, at Ferdinand på sit kontor havde en lang hylde, hvorpå der stod lige så mange cigarkasser, som han havde folk i arbejde, og på enden af hver kasse stod navnet på hvert enkelt arbejder. I disse kasser blev

der hver uge i sommerens løb lagt et beløb af vedkommendes ugeløn til side. Alt efter frivillig overenskomst. Når arbejdet var sådan, at Mester var tilfreds, lagde han selv et beløb i de forskellige kasser, som han fandt passende. Når det så blev vinter, og frosten standsede arbejdet, stillede folkene på kontoret og så hed det: »Hvordan Mester? Kan der blive et lille tilskud til kul eller husleje« – »Ja, lad os se, Christensen, hvad der er i kassen. Jo, der kan godt blive en tier eller to. Husk på, det er Deres egne penge, men ingen ved, hvor lang og ond vinteren kan blive, så skån dem alligevel mest muligt«. Det var datidens form for arbejdsløshedskasse.

Det fremgår videre, at hans patriarkalske indstilling gjaldt på mange andre områder. Det kom således til udtryk ved lejligheder som bryllup, konfirmation og begravelse, eller hvis en skulle ønske at bygge eget hus. Kom en til at trænge til en håndsrækning eller en indflydelsesrig mands ord på rette sted, så var Mester altid den man trygt kunne henvende sig til.

V. Holck nævner i sine erindringer, at Kielberg – ved Holcks mellemkomst – lånte en håndværksmester 1200 kr. til at gennemføre et byggeprojekt på Slottet. Arbejdet kom i gang og efter et halvt år var håndværksmesteren i stand til at tilbagebetale lånet. Holck havde betinget sig 4% i rente. Da Ferdinand fik pengene udbrød han: »Skal jeg også have renter? Det plejer jeg aldrig at få af dem, jeg har udlånt penge til«.

Ferdinands andet barn, Laurits Kielberg (1868-1900), døde tidligt af sygdom og efterlod sig enken Inger Christine (1865-1944) og fem børn. Da Ferdinand Kielberg byggede et af palæerne på Københavnsvej, bestod det af 2 x 5 og 2 x 3 værelseslejligheder, og svigerdatteren og hendes fem børn flyttede ind i en af lejlighederne. Enken boede der frem til sin død. Den ene af hendes sønner (min farfar, som var stats. autoriseret revisor) købte ejendommen i 1936 så hans mor fortsat kunne leve og bo ubekymret.

Anders Uhrskov beskriver i »Fra stavnsbånd til vore dage«, bind 2, at murer Anders Christensen i 1880 kom til at arbejde hos Kielberg. Anders Christensen blev formand hos Kielberg, hvad han var til 1899. Christensen var med til at bygge rådhuset i Hillerød fra 1887-88, som Kielberg havde i kompagni med murermester Svendsen, men på den bygning var Kielberg og Svendsen selv formænd. Den ene om formiddagen, den anden om eftermiddagen!

Anders Uhrskov nævner videre, at Kielberg foruden sine byggeaktiviteter var aktiv i lokalpolitik. Resultatet af kommunevalget viser, at han var kendt og afholdt i Hillerød. Fra Hillerød By, 1925, fremgår det, at F. Kielberg fik 182 ud af de 350 afgivne ved byrådsvalget i 1882. Det må vel betegnes som en sikker valgsejr.

F. Kielberg byggede i 1904 Gadevang Kirke, hvor sønnesønnen – Børge Kielberg – var præst og han blev senere præst i Nødebo. Gadevang Kirke er her fotograferet i 1908. Privateje.

Byggematadoren tilbyder at donere store kontantbeløb til togdrift

Ved F. Kielbergs mellemkomst blev banestrækningen fra Kagerup til Helsinge forlænget. Det betød at transporttiden til Tisvilde blev meget kortere, og det indebar flere gæster. Ved åbningen af strækningen skriver G. Thage: »Hvornår tanken om en jernbane til Tisvilde første gang dukker op, står ikke ganske klart, men det er nærliggende at forestille sig, at anlægget

Kagerup Station fotograferet omkring 1945. Gribskov Arkiv.

af Kagerup-Helsinge-banen også i egnen mellem Helsinge og Tisvilde har vakt jernbaneønsker. I hvert fald kom tanken til udtryk på selve åbningsdagen den 16. juni 1897. Ved den festmiddag på Helsinge kro, som afsluttede Helsinge-banens åbningsdag udtalte murermester Kielberg, Hillerød, som i 1894-95 havde oprettet Tisvilde Badehotel, at den bane kun havde en fejl, den var ikke lang nok; den skulle gå til Tisvilde, til Vandet.«

En lille anekdote: Kielberg fik ved sin bolig på Københavnsvej oprettet et trinbræt, som eksisterer den dag i dag, så han lettere kunne komme til Tisvilde!

I Rigsdagen drøftedes og behandledes i de følgende år spørgsmålet om forlængelse af banen til Tisvilde. Anlægsudgifterne skønnedes at være 370.000 til 400.000 kr.

G. Thage skriver om kapitalspørgsmålet: »Man drøftede endvidere kapitalspørgsmålet. Formen for tilvejebringelse af kapitalen, dels som aktier og dels som lån. Af de mange forskellige udtalelser, der faldt ved denne lejlighed er der særlig grund til at nævne følgende efter avisreferater:

Murermester Kielberg: »Jeg synes ikke, det var et stort offer, om de forskellige gårdmænd ydede nogle tusinde kroner, da jordene her ude vil stige betydeligt i værdi. Jeg vil for mit vedkommende straks tegne mig for 30.000 kr.«.

Dannebrogsorden

For hans virke blev han i 1907 af Frederik den Ottende hædret med en Dannebrogsorden. Ridder af Dannebrog tildeles typisk til personer, som har arbejdet i tro tjeneste for staten eller som embedsmand, officer, diplomat eller politiker, og ikke så ofte til håndværkere. Så det er imponerende, at han fik tildelt den. I hans egen beskrivelse af sine meritter, som han udarbejdede i forbindelse med tildelingen, har han i en ydmyg tone beskrevet sit arbejdsliv som følgende:

»Jeg har gået i skole i Kolding Realskole og som lærling gået i aftenskole og fået undervisning i tegning. Efter at være blevet konfirmeret, rejste jeg til Christiania, hvor jeg arbejdede på Stortingsbygningen. Derfra tog jeg 1862 til Frederiksborg og arbejdede på slottets genopførsel til det-

Ferdinand Kielberg fik æren at blive foreviget på en af ialt to gobeliner sammen med de håndværkere og arkitekter, der havde være med til genopbygningen af Frederiksborg Slot. Gobelinerne var fremstillet med inspiration af F.C. Lunds tegning af Karel van Manders oprindelige gobeliner. Kielberg ses (med ryggen til) yderst til højre. Bag ham ses Martin Nyrup med hånden under hagen. Frederiksborg Museet.

te arbejde standsede på grund af pengemangel.
Blev herefter i 1864 sendt til Fredensborg Slot som formand for et hold folk herfra, blev i Fredensborg formand for murermester Wienberg. Derefter blev arbejdet overdraget mig for egen regning.
I 1874 flytter jeg på opfordring tilbage til Frederiksborg Slot, da arbejdet ved brygger Jacobsens hjælp fuldføres. Dette arbejde blev samtidig overdraget mig som murermester.
I alle disse år har jeg, og ved hjælp af mine sønner, kunnet tilfredsstille bygningsinspektøren Kammerherre Meldahl, således at jeg har kunnet bibeholde og endnu har arbejdet ved skift af to slotte. Endvidere har jeg foruden mange private bygninger opført, Amtets [Hillerød] Rådhus, Frederiksborg Amts Spare- [og Laane]kasse, Usserød sygehus, skovridder- og skovfogedboliger, opført en ny kirke i Gadevang ligeledes som i Villingerød og opfører i år en ny kirke i Høsterkjøb.
Foruden har jeg restaureret samtlige kirker i Nordsjælland (til dels som formand for Wienberg) og har siddet og er endnu i Industriforeningens bestyrelse i godt 20 år og mange andre bestyrelser, og har været medstifter af Hillerød og Amagerbank? og siddet i Bankrådet, har været formand for den lokale arbejdsgiverforening her i byen, er repræsentant for Hillerød By i Hillerød-Frederiksværkbanen og har endelig siddet i Hillerød Byråd i 24 år.«
Mange af F. Kielbergs huse og bygninger eksisterer i dag, og han bliver fortsat nævnt i ejendomsmæglernes boligannoncer, hvor der reklameres med, at huset er bygget af F. Kielberg – som et kvalitetsstempel.

Nekrolog i Amtsavisen

I 1911 døde Ferdinand Kielberg, og hans to sønner overtog arbejdet på to af slottene; den ene murerarbejdet, den anden tømmerarbejdet.
Frederiksborg Amtsavis bragte den 2. juni 1911 en nekrolog, hvor flere af hans meritter og dynastiet er omtalt.
»En af byens og egnes mest kendte mænd, Murermester F. Kielberg, er tidligt i gaar afgaaet ved døden i en alder af 72 ½ år.
Det er en ualmindelig virksom og dygtig mand, der med gamle Kielberg er gaaet bort. Han var ikke alene langt byens største ejendomsbesidder, (5 store huse i Alleén, svendehjemmet »Sjælland«, gl. sparekasse, hans egen villa, cementfabrikken m.m.) men havde ogsaa en omfattende virksomhed som ejer og vært på Tisvilde Badehotel.
Ved siden af har Hr. Kielberg haft en betydelig gerning, der nu mest er gaaet over på sønnernes hænder; det var anerkendt af alle, som kendte dertil, at Kielberg var en human arbejdsgiver, der tænkte på sine folk, ogsaa i den tid, det var knapt med arbejde. Kielberg fik overdraget statens arbejder på Fredensborg, Kronborg og Frederikborgs slotsbygninger, saavel som reparationsarbejder på kirkerne.
I 1882 valgtes Kielberg ind i Hillerød Byraad, og sad der siden i over 24 aar. I industriforeningen var Kielberg i mange aar bestyrelsesmedlem og var ved sin død medlem af bankens raad [Bankraadet]. Han var dekoreret med Dannebrogordenens Ridderkors.«

Ferdinand Kielberg stod i 1909 for opførelsen af Frederiksborg Frimenighedskirke nær Frederiksborg Højskole. Kirken, der var opført i røde mursten på en granitsokkel, var tegnet af arkitekt Ulrik Plesner. Postkort dateret 1916. Privateje.

Nordsjælland Rundt

Hvad døde man af i 1837?
I disse tider, hvor der i alle medier konstant fokuseres på sygdom og sundhed, kunne det være relevant at bringe denne statistik bragt i Helsingørs Avis den 16. februar 1838: »For de i Helsingør i Aaret 1837 Afdøde er følgende Dødsaarsager angivne: Alderdom 12, Apoplexie 6, Asthma og Brystkrampe 3, Barselfeber 1, Betændelsesfeber 1, Blodspytning 1, Brystsygdom og Lungesvindsot 22, Bugvattersot 2, Cachexie [afmagring] 1, Diarrhoe [diarré] 1, Drankergalenskab 1, Dødfødte 11, Gigt 3, Hjerteforstørrelse 1, Krampeslag [epilepsi og lign.] 22 (18 under et halvt Aar), Leversygdom 2, Lungebetændelse 5, Mavekrampe 1, Nervefeber 5, Nervesvækkelse 3, Næseblod 1, Ormefeber 1, Pludselig Død 1, Pulsaarebrud 1, Selvmord 4, Skarlagensfeber 1, Spaltet Rygrad 1, Sliimfeber 4, Skjørbug 2, Stivkrampe 1, Tarmebrok 1, Tilskadekomne 2, Typhus 4, Tæring 7, Underlivsforslimning 2, Underlivsbetændelse 2, Vattersot 2, Uangivne 11. Ialt 152; hvoraf 10 Fremmede.«
Man kan også læse, at 25 af de døde er under et halvt år gamle, 15 er i alderen 20-30 år, mens ialt 8 er 80-90 år gamle.

Da Christian Molbech på sin rejse i Nordsjælland i 1810 besøgte Søborg
»Jeg har læst og hørt saameget om det gamle Søborg Slot, hvis Voldsted ligger i Holbos Herred, 1/2 Miil fra Gilleleie, at jeg ikke kunde være i Esrom, kun tre Fierdingvei fra Stedet, uden at have staaet paa Søborg Bakke. Vandringen didhen kunde

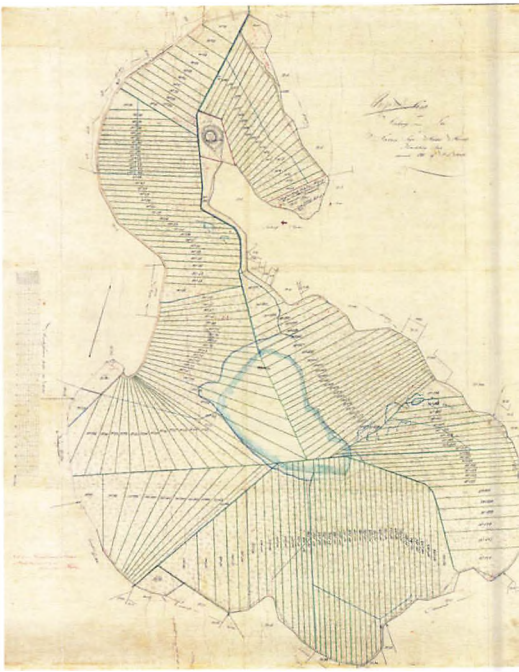

Søborg Sø vist på et matrikelkort opmålt 1810, altså samme år, som Molbech besøgte stedet. Kort- og Matrikelstyrelsens arkiv.

nok have lønnet sig, da Veien for største Delen gik igiennem Skovegne, temmelig rige paa Afvekslinger; men jeg var træt i Forvejen og blev det endnu mere, før jeg kom til Søborg, hvor jeg af de mægtige Ruiner, jeg ventede mig, intet fandt, uden store Fordybninger i Bakken, hvor man har gravet efter Stene, og nogle Levninger af Grundmurene, der hist og her ved Gravningen ere komne til Syne. Et Sted seer man ogsaa Noget, der ligner en Nedgang til en Kielder. Den hele Bakke, omtrent 300 Skridt i Omkreds, bærer Spor af at have i en lang Rad af Aar tient til en Steengrube for Byens Præster, paa hvis Lod den ligger. For Ruinernes Skyld vil jeg derfor ikke opmuntre Nogen til at reise til Søborg, men kiender man det i gamle Dage saa berømte Slot af Historien, saa fortiener det vel, at man ogsaa giør sig bekiendt med Stedet, hvor det laae; og have vi, paa en Vandring i disse Egne besøgt de Kongeborge, som her endnu kneise i fuld Pragt; saa kan Forgængeligheds Billede aldrig mere levende træde os for Øine, end naar vi see de Murbrokker, som ere alt, hvad Tiden har levnet af Søborg, der i Middelalderen var en af de fornemste Kongeborge i Danmark.

Ja, endog Naturen er her ganske anderledes, end for nogle Hundrede Aar siden. Dengang stod man midt ude i en Bugt af Søen, omgivet af uoverskuelige Skove, naar man stod paa Slotsøen. Nu ere Skovene næsten rundt omkring borthuggede og forvandlede til Agerland. Søen er ikke blot efterhaanden saameget udtørret og tilgroet, at Øerne ere blevne til landfaste Bakker; men hele Søen er ved Udgravning forvandlet deels til Engbund, deels til Mose og Hængedynd. Man overseer en betydelig Deel af den fra Bakken, som en stor, grøn Rørslette, og opdager kun saare lidet Vand; og hvor man endnu for en Snees Aar siden sejlede og fiskede, dér har nu en uendelig Mængde Vildænder et fuldkommen uforstyrret Opholdssted, og der kommer man ikke anderledes, end ved at vade i Moserne, eller om Vinteren paa Isen, for at skære Rør.

Molbech oplevede aldrig søen helt vandfyldt, men det vil ske i 2025, hvor retableringen af søen påbegyndes. I januar 2024 kunne man efter måneders usædvanlig meget nedbør fornemme lidt af fordums pragt. Lars Bjørn Madsen fot.

Denne Søens Udtapning har saaledes lønnet sig meget vel, da baade Høslæt og Rørskæring allerede indbringer flere Tusinde Rigsdaler om Aaret. Søborg havde af Naturen en mærkelig, ikke almindelig Beliggenhed. I den nordlige Ende af Søen, der havde over en Miil i Omkreds, laae tilforn tre Øer. De to af disse vare forenede ved en Træbro af 80 Alens Længde, hvis Egepæle man har fundet i Grunden; og det er vel ikke urimeligt, at den anden eller mellemste Ø, som til Slottets Forsvar har været forsynet med Grave og Skandser, der endnu ere kiendelige, paa samme Maade har været forenet med den tredie, der nu neppe kan kiendes at have været omflydt. Den yderste af disse Øer bestod af en høj, stejl Bakke, hvortil Adgangen var en smal Jordtunge, 100 Alen lang, belagt med Steenbro, og formodentlig opfyldt ved Konst. Denne Ø benyttede man i hine Tider, da ikke blot Landets Forsvar, men ogsaa Kongernes Sikkerhed mod den mæg-tige Adel og herskesyge Gejstlighed, krævede en Mængde faste Borge, til Anlægget af et Slot, der i Middelalderen var berømt for dets Fasthed, og i Historien især navnkundigt som Opholdssted for høie Statsfanger, hvis Fængsling i Middelalderen var mere alvorlig end nu omstunder; da de uden Persons Anseelse bleve smedede i Bolt og Lænker, og saaledes glemte i underjordiske Kieldere.«

En tur fra Gurre til Asserbo i 1879

Fra Gurre kjøre man, medens Skyggerne falde paa, tilbage forbi Gurrehus og Valdemarslund, drejer om forbi det mukke Gjæstgiversted Marianelund, derpaa igjennem Danstrup Hegn (her kommer man forbi Rostgaards-Stenen. (Mindestenen ved den lille Sø, ved hvis Bred Hans Rostgaard dræbte sin Hest og kastede sine Klæder for at skuffe sine Forfølgere, Svenskerne, efter at Planen til Kronborgs Tilbagetagelse var opdaget; her mødtes ogsaa først Kongerne Frederik VII og Carl XV, da denne i Sommeren 1862 besøgte Danmark); udaf Danstrup Hegn løber den brede Landevej i syd-vestlig Retning, indtil den standser ved Fredensborg. Herfra sendes Vognen tilbage; men selv søger man Hvilen i den hyggelige Gjæstgivergaard for næste Morgen at tage med Jernbanen til Frederiksborg.

Fra Frederiksborg kan man da gjøre en Udflugt imod Nordvest til Tidsvilde. Egnen omkring Tidsvilde er ikke blot rig paa Sagn og Minder - næsten enhver Mark har f. Ex. sin Kæmpehøj - men er ogsaa interessant formedelst sin vilde Natur; thi Kattegattet bryder her sine Bølger mod Kystens høje Brinker, og Flyvesandet har paa mange Steder efterladt sig sørgelige Spor. Enhver, der ret ønsker at lære Sjælland at kjende, vil derfor ikke forsømme at gjøre en lille Afstikker til denne højst ejendommelige Egn, saa forskjellig fra, hvad man ellers finder i Nordsjælland.

Fra Hillerød tager man til Helsinge (naar Gribskov-banen aabnes i Decbr. 1879, bliver Kagerup den nærmeste Station) med en god Gjæstgivergaard, hvor man vil kunne faa Vogn tilleje, og en ikke dyr Beværtning og Værelse, hvis man skulde ønske at dvæle lidt for at undersøge Byens egne Mærkværdigheder, f. Ex. Kirkens smukke Altertavle af Maleren Wegener. Men har man kun denne ene Dag til sin Raadighed, gjør man bedst i strax at lade spænde de for og sætte Kursen mod Vest. Efter at have kjørt god Tid, med Udsigt til Kirker og Kæmpegrave paa hver Haand, kommer man til Landsbyen Ramløse Nord for Arresø, som man har paa venstre Haand. Snart bliver Egnen vildere og Sandflugtens Mærker kjendelige overalt. Hvor man nu kjører i det golde Sand, flød Arresø i gamle Dage ud i Kattegattet; her forsvandt en Gaard, hist et Hus under Sandets Hvirvler, og Alt truedes med Undergang, indtil man i det 18de Aarhundredes første Halvdel endelig søgte at dæmpe dets Flugt. Den grønne Skov, man nu nærmer sig til, Tidsvilde Hegn, breder sig siden den Tid mere og mere over hele den vidtstrakte Flyvesandsgrund, fredet og plejet med Omhu og Kløgt, hvad der skal til, hvis Noget skal trives her. Den første utrættelige Høvding i denne møjsommelige Kamp mod Naturen var Tyskeren Johan Ulrich Röhl, hvis tyveaarige Ledelse det væsentligst skyldes, at det stolte Foretagende fik et godt Udfald. I den sydlige Del af Plantagen, tæt ved Indkørselen til Skovfogedhuset, ligger Ruinen af det gamle navnkundige Asserbo Slot, som Frederik VII lod udgrave i Sommeren 1849 under sin egen Ledelse.

Uddrag af »Danmark. Illustreret Rejsehaandbog«, redigeret af P.V. Grove. København 1879. Forfatter til den her afskrevne tekst fra bindet om danske øer er inspektør G. Andersen. ***LBM***

Parti fra Helsinge

Den usleste Kjøbstad

af Kjeld Damgaard

Præcis hvornår Slangerup blev købstad er et stridsspørgsmål, som denne artikel ikke vil gå i detaljer med. Flere perioder – bl.a. midten af 1200-tallet – er inde i billedet, men de fleste synes at mene, at 1302 er det korrekte år.

Derimod kunne det være interessant at høre lidt om bevæggrundene for at nedlægge byen som købstad, hvilket vi har en eksakt dato på, nemlig den 12. maj 1809. I flere beretninger om baggrunden anføres to årsager. Handlen og administrationen var flyttet til hhv. Sundby/Frederikssund og Frederiksborg/Hillerød. Desuden anføres, at færdslen ad landevejen mellem Roskilde og Helsingør i 1700-tallet blev formindsket ved andre vejanlæg uden om byen samt det forhold, at Sundby/Frederikssund lå bedre for handlen og for Horns Herreds befolkning. Endelig fik Slangerup et alvorligt knæk ved en stor brand den 1. maj 1808, som ødelagde 4 gårde og 18 huse – og man havde ikke råd til at genopbygge rigtige købstadsbygninger.

Kort over Slangerup 1796. Rigsarkivet.

Fordelen ved at være købsted (købstadsbetegnelsen kommer først ind i sproget i 17-1800-tallet) var flere. Dels havde man naturligvis eneret på at handle og drive håndværk, dels egen administration, egen domstol, fritagelse for visse skatter samt fritagelse for militærtjeneste for borgerne. Der var dog også en del krav for at opfylde købstadsrettigheden – det fremgår bl.a. af nedenstående citat.

Disse rettigheder bortfaldt først senere. Fritagelse for militærtjeneste i 1848, de kongeligt udpegede borgmestre afskaffedes i 1919, handelsprivilegierne i 1920, de specielle domstole i 1927, medens de sidste rester (fritagelse for amtsskatter, og den særlige administration underlagt amternes tilsyn) forsvandt sammen med kommunalreformen i 1970.

Men længe inden da var Slangerups købstadsrettigheder blevet sløjfet. Det skete som nævnt i 1809 – og samtidigt udpegedes Slangerups gamle havneby, Ude Sundby/Frederikssund, til ny købstad.

Forud for dette havde ugebladet »Politivennen« imidlertid udgivet en artikel, hvori en anonym skribent (sandsynligvis redaktøren, K. H. Seidelin selv) advokerede for netop nedlæggelsen af Slangerup som købstad. Politivennen var et slags oppositionsblad, der dog var underlagt cen-

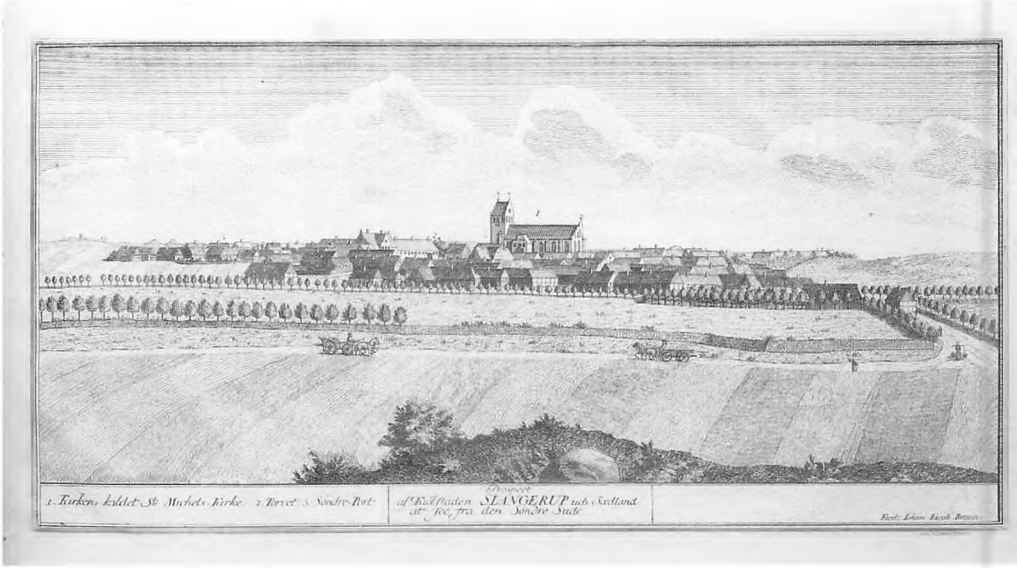

Slangerup omkring 1800. Kobberstik fra værket »Dannemarks Kiøbstæder og Slotte i Kobbere af Johan Jacob Bruun«. København 1806.

sur. På bladets forside er således udtrykkeligt trykt: »Maae trykkes« – underskrevet af Kjøbenhavns Politikammer.

Artiklen er fra nr. 535 fra 1808 og gengives her i datidens lidt kringlede, men dog forståelige sprog, idet bemærkes, at ordet »billig« bedst kan oversættes til rimelig på nutidsdansk. Overskriften hedder »Uforgribelige Tanker om Slangerups Købstedsrettigheders Nedlæggelse«:

»For Danmark har det unægtelig været til stor Skade at dette lille Rige har næsten 100 Stæder og deraf kun 2 betydelige, istedetfor, og det vilde vundet meget, ved at have kun 20 Stæder, f.Ex., men alle større og kraftfuldere end de usle Ting, vi nu beære med Navnet Købstad, og nogle, 5 til 6, ret hvad man kan kalde store Handelsstæder.

Hvis dette antages, som den der skriver dette tør haabe, for en til Bevis utrængende Sandhed; da synes Følgen at maatte være det Ønske, at efterhaanden Antallet forringedes, ved at nedlægge de usleste og overflødelige, indtil blot det passende Tal var tilbage.

Af vore usle Købstæder synes Slangerup at være én af de usleste. Den egner sig ogsaa i alle Maader til at nedlægges eller betages sine Købstadprivilegier.

1) Den er for Omegnen af ingen Nødvendighed som Købstad. Kun een Mil derfra ligger Købstaden Frederikssund, og kun to mile derfra paa den anden Kant Frederiksborg, der vel begge er smaae, især den første, men dog bedre Handelsstæder end Slangerup. Hvad der tabtes for Bonden i længere Vej, vandtes igjen i Prisen, da Slangerup selv maa have sine Vare tildels fra Frederikssund, og dels fra Kbhvn paa Axel. Desuden veed man hel vel, at Sjællands Bonde kun lidet seer paa en eller to Mile i Vejen.

2) Indvaanerne selv ønske ikke at beholde Købstadrettighederne. Der er kun 2 Købmænd i Byen, kun eet Værtshus og slet intet Haandverkslaug; altsaa er deres Tal at ansee som intet, der egentlig have godt af Privilegierne, medens den store Hob lider

ved dem, da de maae betale Konsumption, og kunne ingen Eiendom og Udskiftning faae paa deres Jorder.
3) Byens Jorder ere ialt ved 2000 Td. Land. Et saadant Areal nærer et større Antal Landsbyfamilier, og det bedre end dette gjør i Slangerup.
4) Den Næring, som nu egentlig udmærker Slangerup fra en Landsby, er Brændevinsbrænderiet. Man vil sige, at Kongen altsaa tabte betydelig ved dettes Nedlæggelse. Men heller ikke dette blev Tilfælde; thi kun 5 Kædler gaae og hver af dem kan efter Middeloverslag kun holde 4 Tønder. Kongens rene Indtægt er da omtrent af disse Brænderier 1600 Rd. – Men denne tabtes ej, naar de, der nu drive Brænderier, beholdt som billigt denne Rettighed, uagtet de forbleve boende i den til Landsby forvandlede Stad, saalænge de levede, og betalede da til Kongen lige som de til Brænderi berettigede Kroejere hist og her i Sjælland.
5) Det er naturligt, at den liden Handel, Slangerup nu driver, i Tiden, om ikke strax, faldt til Frederikssund eller Frederiksborg. Did gik ogsaa tilsidst Brænderierne. Did gik haandværkerne. Det voxte Konsumptionen. Med færre Betjentere udrettedes mere, og altsaa vandtes for Kongen og Landet ogsaa deri.
6) Naar Slangerup blev Landsby kunde de fælles liggende Jorder udskiftes. Hvor langt bedre disse Jorder da vilde drives, end nu, vil uden videre let indlyse; og Overdrevet vilde egentlig først da begynde at drives, thi nu er Afbenytteses den ringeste, der kan tænkes, da: hvad ingens er vil ingen ændse.
For at modstride den mulige Indvending, som Indvaanerne kunde gjøre, at de som

I året 1861, hvor Illustreret Tidende bragte dette træsnit, var Slangerup en skygge af sig selv i forhold til den betydelige handelsby, den havde været i middelalderen. Man ser ind mod byen fra sydøst, hvor den gamle købstadskirke hæver sig mægtig over byens lave huse. Illustreret Tidendes tekst til billedet lader dog ane, at byen ikke er helt død: »De ældgamle brolagte krogede gader er snart begrænset af købstadsagtige bygninger med pyntede butiksvinduer, eller med glarmester- og andre håndværksskilte, snart af stråtækte landsbyhuse, hvis stakke- og kålhaver er omgivet af stengærder ud til de menneskefomme gader, hvor hvert skridt giver genlyd.«

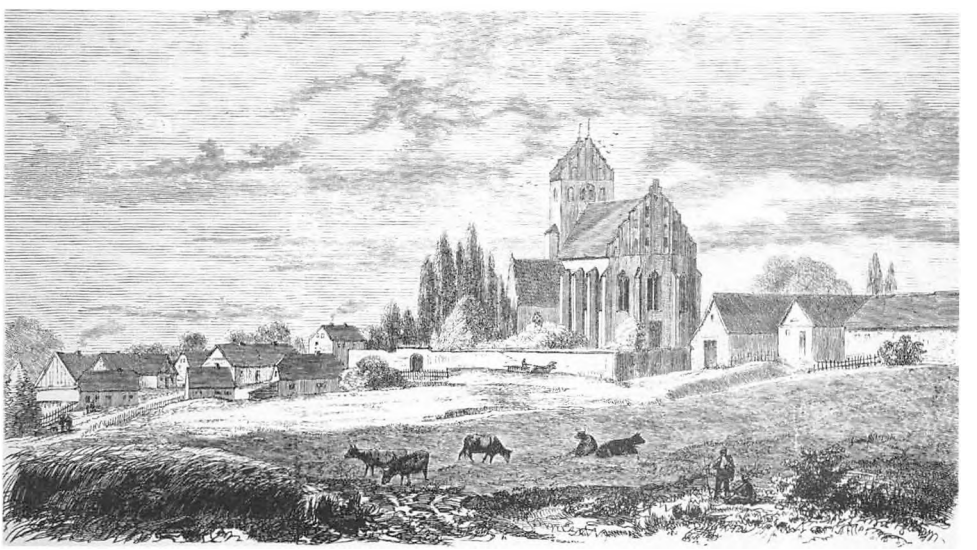

Slangerup fotograferet 1959. Fotografi: Sylvest Jensen. Kgl. Bibliotek.

Købstadindvaanere ere frie for Soldatpligtighed, behøves vel ikke nogen Bevisførelse. Købstadindvaanere ere pligtige til Borgervæbning, og Forskjællen er ikke mere saa stor som forhen. Imidlertid vilde de heller ingen kunne have et Ord at indvende i det Indvaanere, der valgte at forblive boende paa Stedet, fritoges fra videre Vaabenpligtighed, end den de vare under.
Fra alle Sider betragtet vil det altsaa findes, at Slangerups Købstadsprivilegier med Føje og til Nytte kunde betages den. Derved var da en Begyndelse gjort til at faae færre, men bedre Købstæder. Næst Slangerup kunde Frederiksborg eller Hillerød nedlægges. Thi Købstænder inde i Landet fordyre kun Varene for Bonden. Naar da senere Frederikssund fulgte de to ovennævnte Stæder, da vilde Roskilde og Helsingør kjendelig tage til i Kræfter. Kbhvn vilde vel sluge den største Del af vindingen, men der vilde det ikke kjendes saa meget.«

Ganske som skribenten foreslog i ovenstående artikel, blev det muligt for brændevinsbrænderne efter 1809 at beholde deres brænderier i deres og hustruernes levetid. Ligeledes beholdt købmændene og håndværkerne, som havde taget borgerskab i Slangerup, deres ret til at drive næring, Også retten til at undgå udskrivning som soldat blev tilstået alle indbyggere, som var født før 12. maj 1809. Desuden bestemtes, at byens jorder herefter kunne udskiftes.
Efter 1809 beholdt Slangerup et større handelsliv og flere håndværkere end almindelige landsbyer. Og endnu i 1870'erne blev der afholdt fire årlige markeder i byen. Byens indbyggertal voksede da også i de følgende år, men kun meget langsomt – fra 336 i 1801 til 719 i 1901. Landbrug var fortsat langt det største erhverv.

Lidt om rettens pleje i Esrum

af †Johs. Helms (red. af Lars Bjørn Madsen)

I 1893 udkom romanen »Grib« skrevet af forfatteren, cand. phil. Johannes Helms (1828-1895), der måske er bedst kendt for sangen »Jeg elsker de grønne Lunde« fra 1873. Da Helms var to år gammel, blev faderen, Søren Bagge Helms, præst i Esbønderup og Nødebo, og Helms opvækst i og omkring Gribskov prægede hans digtning og forfatterskab.
Her gengives hans afsnit om tingstedet og arresten i Esrum fra kapitlet Kancelliraaden i romanen Grib.

Hvordan det paa den Tid gik med Rettens Pleje, naar man kom Nord for Grib Skov, er et omtvistet Spørgsmaal. Den almindelige Tro var, at det gik godt, fordi det noget nær gik af sig selv, og den ene Haand holdt den anden i Lommen. Store Forbrydelser skete der sjælden, og saadan noget som at tage en Raabuk eller en Pind Brænde i Skoven, var der ingen ærlig Mand, der faldt paa at regne for Noget; det højeste var, at en Mand, der var uheldig, kunde faa sig et Tilnavn som den brave Jens Jæger eller Fagot Carl, men slige Hædersnavne kom Ingen til Skade paa gode Navn og Rygte, og havde han faaet sit passende Kvantum Vand og Brød, saa var han og Samfundet dermed kvit.

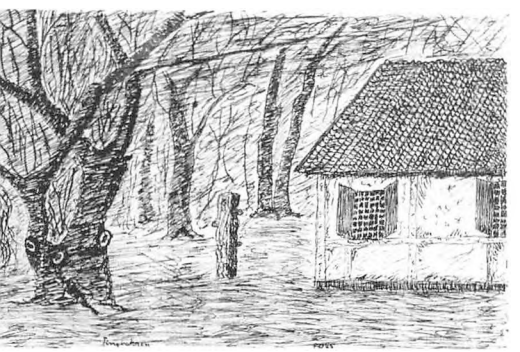

To arrestanter føres af skovfogden med »Bøssen løs i Haanden« via kroen, hvor arrestforvareren befandt sig, til »Kulhytten«. Illustration af Palle Pio i »Nordsjællandske Skildringer (udgivet 1972), hvori romanen Grib er genoptrykt.
Tegningen nederst t.v. viser tinghuset på Tingbakken, hvor også kag'en er vist. Om kagen vitterlig har stået her, påstår Helms i hvert fald, men om granitsøjlen, der nu står foran Esrum Kloster, er Tingbakkens gamle kagsten, hvilket de lokale har påstået, ved vi ikke. Tinghuset fungerede indtil 1848 og blev nedrevet omkring 1860. Tegning af Arnold Olsen 1945. Gribskov Arkiv.

Rent lokalt seet kunde det synes, som om Institutionen trængte til at reformeres. Egnens Thingsted var Thinghuset, et lille teglhængt Hus med Dør og to Fag Vinduer, der indtil noget over Midten af dette Aarhundrede laa paa Thingbakken ved Esrom. Her holdtes regelmæssig Ret en Gang om

Ugen. Udenfor, imellem Thinghuset og Landevejen, der fra Helsingør over Esrom, Maarum og Helsinge fører til Frederiksværk, stod en »Kag«, en fire til fem Alen høj Pæl med to Jærnringe foroven og en forneden, hvori man bandt den ulykkelige Synder fast, der var »benaadet« med at stryges til Kagen for derefter at indsættes i Rapshuset paa Livstid. Den stod der ikke for et Syns Skyld, hvilket Undertegnede kan bevidne, thi i mine Drengeaar, i Slutningen af Trediverne [1830'erne], har jeg to Gange seet slige benaadede Livsfanger blive kagstrøgne dér. Mon det ikke netop skulde være de Sidste, der have lidt den Straf her i Danmark? Paa Esrom, omtrent der, hvor der nu ligger et Bryggeri [ejendommen Kristinedal ved nuv. Klostergade 6], laa »Kulhytten«, et gammelt Træskur, der brugtes til Arrest for mindre farlige Fanger, men skulde de forvares extra godt, bleve de anbragte i Kjælderen under Klosterets vestlige Gavl. Der skinnede hverken Sol eller Maane, og midt i Kjælderen stod - og staar maaske endnu - en stærk Egestolpe fra Gulv til Loft med Jærnringe til deri at lænke Forbryderen; det var et fuldkommen middelalderligt Fangehul, saa barbarisk som tænkes kunde. En Behagelighed var der dog forbunden med den første af disse milde Stiftelser, og det var den Omstændighed, at naar Fangen først var tilbørlig anbragt, saa overlod man det saa noget nær til ham selv, naar han vilde bryde ud, thi Arrestforvareren boede hverken i Kulhyt-

Tinghuset på Tingbakken er nederst t.v. vist på Videnskabernes Selskabs kort (udsnit) tegnet ca. 1766. Kort- og Matrikelstyrelsens arkiv. Arresthuset lå overfor kroen (nuv. Esrum Hovedgade 15). Huset var, »snurrigt højt«, som Helms skriver, og man aner på fotografiet herover en del af denne bygning yderst til venstre med sidebygningen midt i billedet. Husene blev nedrevet i 1899 og i stedet opførtes en villa med købmandsforretning, der blev lukket i 1969. Gribskov Arkiv.

ten eller paa Klosteret, men i den snurrige høje, nu aldeles forfaldne Bygning, der ligger lige over for Kroen, og som vistnok var Klosterets gamle Portnerbolig. Saa meget er vist, at da denne Bygning i Tyverne eller Trediverne blev indrettet til Arresthus, fik Arrestforvareren bestandig sin Løn udbetalt som »Portner«, en Benævnelse, der kun synes at kunne forklares ved, at Navnet er fulgt med Huset eller et ældre Hus, der har ligget paa samme Sted. Fra den Tid af boede Arrestforvareren dog under Tag med sine Gjæster. Naar dertil nu kom, at Birkedommeren boede i Nøddebo, en Mil derfra, og Sognefogeden i Esbønderup, en Fjerdedel Mil derfra, saa vil man vistnok indrømme, at der noget nær var gjort, hvad der kunde gjøres, for Arbejdets Deling.

Artiklens kildemæssige værdi er ikke undersøgt, men den kan måske inspirere til en mere uddybende artikel om Esrum som tingsted.

Esrums herligheder

Esrum er ikke nogen helt ligegyldig landsby, trods tabet af adskillige butikker og andre erhverv i de seneste årtier. Forståeligt nok, da stedet, som nævnt i artiklen side 19-20, var tingsted fra 1721 (Kronborg Rytterdistrikts birk) og indtil birket i 1848 deltes i Kronborg østre og vestre birk. Og ikke mindst findes en bevaret, lidt yngre del (en yderfløj, nok opført i 1300-1400-tallet) af det fordums så betydelige cistercienserkloster, grundlagt af ærkebiskop Eskild i 1151-53. Også Esrum Møllegaard, der i århundreder har udnyttet vandkraften fra Esrum Aa, har altid været et af stedets betydelige bygninger. Og det er netop klostret og møllegården, der herunder er skildret af henholdsvis industrihistorikeren og tegneren Ole Jørgen Rawert i august 1843 (Nationalmuseets samling) og Johann G. Burman Beckers tegning fra 1856 (Kgl. Bibliotek) efter Chr. Zeuthens maleri. På begge akvareller ser man møllegården til venstre og klosterbygningen til højre.

Medlemsnr.: 825
Jan Niemann
og Lene Niemann
Murergade 7, 2 mf.
3000 Helsingør

Afsender: Frederiksborg Amts Historiske Samfund ved Henrik Bachmann, Gartnervænget 7, 3400 Hillerød

Generalforsamlingen, lørdag den 20. april 2024

Godt 30 medlemmer havde fundet vej til Kedelhuset på Fredensvej i Hillerød for at overvære årets generalforsamling. Det havde været foreningen magtpåliggende at finde nye medlemmer til bestyrelsen; ikke mindst yngre medlemmer i håb om, at den 118 år gamle forening kan leve videre i endnu mindst et århundrede. Det er en alt for kendt sag, at kulturhistorien - og ikke mindst lokalhistorien - primært fanger den ældre generation, og det er en stor udfordring for alle formidlere af kulturhistorien at få de unge til at fatte interesse for denne i en tid, der byder på så mange helt andre fristelser. En »foryngelse af bestyrelsen« vil utvivlsomt være noget af løsningen, da de yngre - med respekt for alle os gråhårede - har en helt anden tilgang til omgivelserne.

Vi kan da også med stor glæde byde velkommen til det nye unge medlem af bestyrelsen, Marie Wolter Bertelsen, der har en stor interesse for lokalområdet, ikke mindst de små lokaliteter, Dønnevælde, Pikkerhuse, Skovbjørnstrup, Aggebo og Sletelte indrammet af områdets skove. Maries historiske interesse tog fart efter et besøg på Gribskov lokalhistoriske Arkiv med dets spændende historiske kildemateriale, der bare ventede på at blive udnyttet. Ingen tvivl om at Marie kommer til at smitte mange andre med sin begejstring for at grave i kilderne efter »forsvundne arvinger«!

Kassereren, for lige at omtale regnskabsdelen, kunne meddele, at foreningens nødtvungne genopstandelse som forlag har resulteret i, at udgifterne til årbog 2023 (»Kulturhistorier fra land og by«) nu er fuldt dækket. Stadig har vi dog usolgte eksemplarer på lager, som medlemmer og andet godtfolk kan købe for blot 200 kr. Det kunne være den ideelle gaveidé!

Det var da også bogens forfatter, tidligere museumsinspektør og arkivar, Lars Bjørn Madsen, der sluttede generalforsamlingen med at fortælle lidt om sit faglige virke og udfordrende arbejde med bogen. *LBM*

Forsidebilledet til foreningsmeddelelser: Forår ved Saltrup. Fotografi: Lars Bjørn Madsen 2024.